

**S
K
A
S**

Jäsentiedote 3/95

Suomen keskiajan arkeologian seura - Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry

Yhdistyksen tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Yhdistys järjestää seminaareja ja esitelmätilaisuuksia sekä harjoittaa julkaisutoimintaa. Jäsenhakemuksen voi lähettää yhdistyksen osoitteeseen. Jäsenmaksu vuodelta 1995 on 60 mk; opiskelijoille 30 mk.

***Suomen keskiajan arkeologian seura
PL 286
20101 TURKU***

*Puheenjohtaja Knut Drake, puh: 921-2620 195
Rahastonhoitaja Leila Airikka-Drake, puh: 921-2352 555
Sihteeri Minna Sartes, puh: 921-2500 552
Tiedotussihteeri Henrik Asplund, puh: 921-2620 259*

VIIPURI - VIBORG - VYBORG

Seuramme järjesti viime vuonna retken keskiajan Viipuriin. Mukana olleille selvisi hyvin kouriintuntuvasti että keskiajan perinne elää vanhassa kaupungissa, vaikka pystyssä olevat muistomerkit ovat vähissä ja nekin melko kurjassa kunnossa. Matkan jälkeen tuli meille selväksi, että nyt on aika saada Viipuri mukaan Medeltidsstaden -julkaisusarjaan.

Medeltidsstaden - Keskiajan kaupungit julkaistiin vv. 1976-1989 välisenä aikana. Kirjoihin pyrittiin saamaan tallelle tiedot kaikista arkeologisista tutkimuksista Ruotsin ja Suomen keskiaikaisissa kaupungeissa. Suomen osalta olivat Turku, Porvoo, Rauma ja Naantali mukana projektissa. Jäljelle jäi Ulvila, josta on olemassa hyvin vähän tietoja, ja Viipuri, johon neuvostovallan aikana ei poliittisista syistä haluttu puuttua.

Viipurilla on merkittävä asema Ruotsin keskiaikaisessa historiassa. Siellä oli linna ja mahtava kaupunginkirkko kellotorneineen, kaksi konventtitaloa kirkkoineen, ja lisäksi kaupunkia ympäröi mahtava muuri monine torneineen. Viipurin lisäksi oli Ruotsin alueella kaupunginmuureja vain Tukholmassa, Visbyssä ja Kalmarissa.

Viipuria koskevaa tutkimusmateriaalia löytyy kolmen valtakunnan arkistoissa. Meidän museovirastossamme on karttoja, rakennuspiirustuksia ja kaivauskertomuksia. Karttoja ja muuta materiaalia löytyy kansallis-arkistosta ja monesta muustakin arkistosta. Ruotsin sota-arkistossa on laaja piirustuskokoelma ja Viipuria koskevaa ainestoa löytynee muistakin laitoksista. Moskovan ja Pietarin arkistoissa on mielenkiintoisia linnoitus-suunnitelmia, karttoja, kaivauskertomuksia y.m.

Materiaalista siis ei ole pulaa vaan sitä on yllin kyllin tarjolla. Mutta sen saaminen kootuksi, työstetyksi ja julkaistuksi kolmella kielellä on kallis ja vaikea tehtävä. Siitä huolimatta on seuramme johtokunta lähtenyt liikkeelle Keskiajan kaupunki Viipuri -kirjan aikaansaamiseksi. Asiaa valmistelemaan on asetettu työryhmä, jonka vetäjänä toimii Markus Hiekkänen.

MATKA VIRON KESKIAIKAAN 15.-17.6.1995

Hyvin aikaisin torstai-aamuna allekirjoittanut saapui hieman unisena Turun linja-autoaseman laiturille numero 16. Linja-auto, joka veisi matkustajat Helsinkiin ja siellä länsisatamaan, oli ilmoitettu lähteväksi klo 04.30. Pikkuhiljaa laiturille alkoikin kerääntyä väkeä. Asetuttuamme linja-autoon, Knut Drake suoritti hetimiten asiaankuuluvan nimenhuudon, jossa allekirjoittanut ilmaisi läsnäolonsa niin huomaamattomasti, että kuuli seuraavaksi olevansa ilmeisesti poissaoleva. Asia kuitenkin korjaantui allekirjoittaneen kohotettua äänensä voimakkuutta. Kun kello oli 04.30, lähdettiin aikataulun mukaisesti matkaan.

Kello 07.00 jälkeen kaikki matkalaiset kokoontuivat matkustaja-terminaalissa ja valmistautuivat astumaan laivaan. Kyseinen alus oli mahtavasti nimeltään m/s Apollo. Kooltaan se oli varsin pieni, ja tätä seikkaa tietysti korosti nykyisten ruotsinlauttojen valtava koko. Mutta vaikka ihmisiä oli laiva aivan tupaten täynnä, tunnelma oli kuitenkin aika leppoisa. Tätä varmasti edesauttoi myös loistava merisää, joka houkutteli ihmisiä myös kannelle istumaan. Ehkä valon, auringon ja musiikin jumalan mukaan nimetty laiva oli kaimansa suosiossa ... Laivan myymälässä täydennettiin keksi-, suklaa-, tupakka-, ja myös vesivarastoja. Tämä siksi, että matkalaisia oli ennalta informoitu pitkistä ajomatkoista ja kahviloiden puutteesta. Aurinkoisen merimatkan jälkeen aluksemme lipui Tallinnan satamaan ja purki matkalaiset terminaaliin. Tallinnassa meitä olivat vastassa Viron valtionarkeologi Jaan Tamm ja rakennustutkija Kaur Altoa, jotka toimivat matkan oppaina ja isäntinä. Myös linja-auto kuljettajineen oli odottamassa.

Yleisen hälinän, tavaroiden penkomisen ja nimenhuudon jälkeen istuttiin taas linja-autossa valmiina seikkailuun. Ensimmäinen kohteemme oli pikkuruinen *Kiiun tornilinna*. Allekirjoittanut ei ole ajatellut aiemmin sanan "pikkuruinen" kuvaavan linnan kokoa, mutta tämä linna oli poikkeus tähän sääntöön. Kiiun asuintalo-torni -tyyppinen vasallilinna on yksi pienimmistä koko Baltiassa. Strategiset mitat ovat: halkaisija 4,35 m, korkeus 13,4 m ja neljä kerrosta. Se rakennettiin ilmeisesti vuonna 1520. Linnan ylin kerros tuhoutui Liivin sodan aikana ja se rekonstruoiitiin vuonna 1973. Ajomatalla nähtiin myös aivan tien vieressä oleva kivikalmisto, jossa arkut oli koottu

kivilaatoista. Seuraava pysähdyspaikka oli *Kolgan kartano*, jonka piharakennuksessa toimivassa ravintolassa söimme mahtavan lounaan alku-, pää- ja jälkiruokineen. Lounaan jälkeen ryhmämme jaloitteli kartanon kauniissa pihapiirissä. Kolgan nimi on ensimmäisen kerran mainittu vuonna 1241. Paikka on kuulunut historian kuluessa mm. sistersiläisluostarille ja Tanskan kuninkaan vasalleille. Myöhempiä omistajia olivat de la Gardien ja Stenbockin suvut 1500- ja 1700-luvuilla. Kartanon nykyinen klassillinen ulkomuoto periytyy 1820-luvulta.

Kartanon jälkeen oli vuorossa matkan ensimmäinen kirkko. *Haljalan kirkko* rakennettiin puolustuskirkoksi vuonna 1430. Mahtava torni on 34 metriä korkea, alaosastaan nelikulmainen ja yläosastaan kahdeksankulmainen. Kirkko on palanut kahteen kertaan ja vielä useammin korkea torni on houkutellut salamoita iskemään. Tornin nykyinen asu on vuodelta 1865. Kirkkomaalla allekirjoittanut näki ensimmäiset mahtavat kivistit, joita käytettiin eri muodoissaan hautamerkkeinä ilmeisesti tälle vuosisadalle asti. Taas kiivettiin autoon ja lyhyehkön ajomatkan päässä meitä odotti *Rakvere*. Siellä tutustuimme linnaan ja kävimme paikalla, jonka alla oli v. 1508 perustetun fransiskaani luostarin rauniot. Rakveren historia on täynnä toimintaa. Täällä linnoitusta ovat hallinneet tanskalaiset (1200-luvulta 1300-luvun puoliväliin), saksalainen ritarikunta (1346-1558), venäläiset (1558-1580), ruotsalaiset (1581-1601) ja puolalaiset (1602-1605). Sitten ruotsalaiset palasivat vuonna 1618. Lisäksi Rakvere poltettiin Pohjansodassa. Eikä tässäkään ollut vielä kaikki; venäläiset päättivät juhlistaa 130 vuoden poissaoloa vuonna 1710 ja tulla takaisin. Aivan kuin tämä kaikki ei olisi jo ollut tarpeeksi, raunioitti vielä toinen maailmansotakin kaupunkia.

Jätettyämme taakse Rakveren ja sen tapahtumarikkaan menneisyyden, hengähdimme hetken nykyisyydessä matkalla *Padaan*. Padassa on jokaiselle jotakin: kivihautoja, kaksi linnamäkeä, asuinpaikka ja hautausmaa. Kohteen historia ulottuu 2000-luvun alkuun eKr. Ensimmäinen maininta kylästä on vuodelta 1241. Seuraavaksi olikin taas vuorossa kirkko. *Jóhvín kirkko* rakennettiin myös alunperin puolustuskirkoksi ilmeisesti 1300-luvulla. Hyvin kirkko tositoimissa puolensa pitikin; Liivin sodan aikana sen valloitukseen tarvittiin kaksi yritystä. Matkan jatkuessa alkoi pieni nuutumus levitä matkalaisten joukkoon ajomatalla itäisimpään Viroon, *Narvan kaupunkiin*. Tosin se katosi nopeasti Narvan komean linnoituksen ilmestyttyä näköpiiriin. Historia tietää kertoa, että jo v. 1170 paikalla oli pieni linnoitus ja 1200-luvun alussa myös kylä. Tanskalaiset rakensivat

linnoituksen Narvaan 1200-luvun loppupuolella. Narvan historiassa tapahtumat ovat osin samoja kuin Rakveressa. Venäjä valtasi Narvan kuten Rakverenkin vuonna 1558. Ja ruotsalaiset ilmestyivät tännekin v. 1581, tullakseen häädetyiksi venäläisten tieltä vuonna 1704. Vain pieni osa vanhasta kaupungista säilyi toisen maailmansodan tuhoilta.

Kello alkoi jo olla paljon ja matkaa oli pitkälti ensimmäiseen yöpymispaikkaan, joka sijaitsi Remnikussa. Paikan löytäminen osoittautui luultua mutkikkaammaksi, ja taisimme ajaa aikalailla lähelle Venäjän rajaa etsiessämme oikeaa osoitetta. Lopulta lomakeskus Suvi löytyi Peipsijärven rannalta. Olimme aikataulusta noin 1 1/2 tuntia myöhässä (kello oli jo 22.30), mutta virolainen palveluhenkisyys ei pettänyt; illallinen hoidettiin pöytään ongelmitta. Varsin pian illallisen jälkeen alkoi hyvä vuode tuntua parhaalta vaihtoehdolta. Lomakeskus sinänsä oli miellyttävä yllätys ilmeisesti aivan upouusine sisustuksineen; paikka oli todella tasokas.

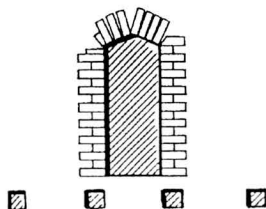
Aamun valjetessa lomakeskuksen yllä, muutama aamuvirkku matkaaja kirmasi Peipsin aaltoihin uiskentelemaan. Allekirjoittanut ei kuulunut näihin huimapäihin. Aamiaisen jälkeen lähdettiin jatkamaan tutkimusmatkaa. Päivän ensimmäinen pysähdyspaikka oli *Laiusen linnanrauniot*. Ehkä tämä käy jo hieman yksitoikkoiseksi, mutta mainittakoon että linnaa hallitsivat seuraavassa järjestyksessä saksalaiset, venäläiset, puolalaiset ja ruotsalaiset. Tämän linnan historiasta löytyy jopa yksi rauhanomainen piirre: venäläiset saivat aikanaan linnan haltuunsa ilman taistelua. Kun kaikki matkalaiset oli taas haalittu autoon raunioiden keskeltä, jatkui matka suurempaan kaupunkiin, *Tartoon*. Siellä linja-auto parkkeerattiin sivukadulle, ja matka jatkui jalan. Allekirjoittaneen mielestä Tartto oli ehkä kaunein kaikista kohteista. Idyllinen, historiaa henkivä yliopistokaupunki. Suomalaisiakin opiskelijoita on Tartossa jo varsin paljon. Kaupunginmuurista on jäljellä vain katkelmia, eikä keskiaikaisia rakennuksiaakaan ole paljoa säilynyt. Tästä ovat pitäneet huolen lukuisat tulipalot ja sodat. Huomattavimmat kohteet ovat *Tuomiokirkon* ja *Jaanin kirkon* rauniot. Viimeksi mainitussa oli meneillään restaurointityöt. Jännitysmomentti Tarton vierailulla oli yhden matkalaisen katoaminen näköpiiristä. Hetken kauhistuksen ja etsintäpartioiden tuloksettoman työn jälkeen eksynyt matkalaisemme löysi linja-automme paikallisen poliisin ystävällisellä avulla. Kaiken lisäksi muutama meistä koki vielä Kolmannen Asteen. En toki tarkoita poliisia, vaan kahvilaa nimeltä Kolmas Aste. Tiedusteluista huolimatta nimen käännös jäi hämärän peittoon.

Kun koko pesue oli taas autossa ja kaikki totesivat ettei vierustoveri puutu, jatkettiin matkaa. *Puhjan kirkko* jäi allekirjoittaneen mieleen sen edustalla olleiden massiivisten kiviristien vuoksi. Hautaristit olivat molemmin puolin pääovea ja ne oli kuulemma siihen muualta siirretty. Lähtiessämme pois, havaittiin vielä yksi risti kirkon kiviaidassa. Kello neljän aikaan oltiin jo uudessa kaupungissa, *Viljandissa*. Oli aika nauttia myöhäinen lounas paikallisessa ravintolassa. Tukevan lounaan jälkeen ryhmämme aloitti uudella innolla kaupungin tarkastelun. Viljandin kaupunki mainitaan jo vuodelta 1283. Mahtavan linnan rauniot valtavine vallihautoineen sai yhden jos toisenkin varmasti tuntemaan itsensä pieneksi. Käsité vallihauta sai aivan uuden merkityksen. Voi poloisia, jotka aikoinaan sitä urheasti uhmasivat. Linna raunioitui lopullisesti Pohjansodan aikana. Keskiaikaisen kaupunginmuurin osia on myös säilynyt Viljandissa. Lisäksi fransiskaani luostarikirkko uudelleenrakennettuna versiona. *Haapsalun kaupungissa* tutustuimme linnaan ja kirkkoon. Viimeksimainittuun emme ikävä kyllä päässeet sisälle. Itse kirkko sijaitsi linnamäellä. Paikallisilla palokunnilla oli ilmeisesti vuotuinen paraatipäivä, sillä jouduimme hetken odottelemaan linja-automme kanssa linnoituksen edessä paloautojen letkan poistumista. Lyhyen ajomatkan päässä oli majapaikkamme, Rohukülan satamassa sijainnut hotelli. Illallisen jälkeen (emme olleet aikataulusta myöhässä kuin tunnin) muutamat sitkeimmät jäivät iltaa istumaan vielä hetkeksi. Kun hetki oli mennyt ja olisi ehdottomasti pitänyt mennä nukkumaan, tarjosivat virolaiset isäntämme vielä kierroksen. Kohta puolin tämän jälkeen alkoi kuitenkin väsymys verottaa seuruetta. Pian laskeutui hiljaisuus hotelliin.

Uusi ja matkan viimeinen päivä. Valitettavasti. Kun pääsi kiertelyn makuun, olisi sitä vielä ainakin parin päivän verran voinut jatkaa. Aamiaisen jälkeen pakattiin seurue ja seurueen laukut linja-autoon, ja suunnattiin kohti *Ridalan kirkkoa*. Allekirjoittanut bongasi muutamia mielenkiintoisia hautakiviä kirkkomaalta. Kirkko rakennettiin 1200-luvulla ja siellä on säilynyt seinämaalauksen katkelmia 1300-luvulta. Nyt alkoi Tallinna lähestyä. Matkan varrella oli vielä *Padisen luostari*, jonka rakensivat vuosina 1305-17 sistersiläismunkit. Samalla vuosisadalla rakennus tuhoutui tulipalossa virolaisten kansannousun melskeissä ja tästä viisastuneena (?) liitettiin luostarin uuteen rakennukseen myös vallihauta. Omistus siirtyi Liivinmaan ritaristolle vuonna 1559, ja paikka päätettiin muuttaa linnoitukseksi. Viimeinen kohteemme oli *Keilan kirkko*. Kirkko rakennettiin 1200-luvun lopulla ja sitä on ajan kuluessa tietysti muunneltu; kirkon vanhin osa on kuori. Keila mainitaan pisimpänä maalaiskirkkona, pituus 50 metriä.

Tallinnaan saavuimme lounasaikaan. Muutamien puheiden ja isäntiemme kiittämisen jälkeen lähdimme hyvissä ajoin satamaan. Samainen pikkulaiva kuljetti meidät jälleen säänjumalien suosiessa Helsinkiin. Mutta ilmeisesti muiden asioiden sujumisesta vastaavat hyvän onnen hengettäret päättivät vaihtaa laivaa kansainvälisillä vesillä. Kun saavuimme Helsinkiin, osoittautui näet ettei laivaa teknisistä syistä johtuen saatu kiinnitettyä terminaaliin johtavaan poistumiskäytävään. Mikä neuvoksi? Siinä vaiheessa kun matkustajat olivat tunnin verran odottaneet ulospääsyä (allekirjoittanut tunsikin kieltämättä lievää vahingoniltoa niitä hoppuilihoita kohtaan, jotka parkkeeraavat laivan aulaan tuntia ennen satamaan saapumista), henkilökunta ilmoitti että uloskäynti tapahtuu autokannen kautta. Ja ne rappuset (mikä hissi?) olivat pienessä laivassa hyvin kapeat ja jyrkät. Kun suurin osa ihmisistä oli eläkeläisiä, etenimme luonnollisesti verkon tahtia. Kun vihdoinkin seisoimme kapsäkkien kera ulkona, totesimme että terminaaliin siirryttiin takakautta *yhden*, kapean portaikon läpi kulkien. Yksi matkustaja kerrallaan. Siinä menikin lähes toinen tunti.

Lopuksi ei voi todeta muuta, kuin että matka oli erittäin onnistunut. Kohteita oli varsin paljon käytettävissä olleeseen aikaan nähden ja pari nähtävyyttä jäikin väliin toisena matkapäivänä. Mutta aikataulu ei kuitenkaan ollut mikään minuuttiaikataulu, vaan joustava tilanteesta riippuen. Kerralla sai nähdä paljon kauniita kaupunkeja, kirkkoja, linnoja ja myös itse Viroa ristiin ja rastiin. Toivottavasti tällaisia matkoja järjestetään lisää tulevaisuudessakin ja yhtä kohtuulliseen hintaan. Järjestelyistä suurkiitokset matkan järjestäjille ja tietysti virolaisille isännillemme, Jaan Tammille ja Kaur Altoalle.

TORNIASEHUONEITA

Seuramme Viron ekskursion viimeisen yön vietimme ulkoasultaan vaatimattomassa, mutta tiloiltaan hyvin toimivassa Rohukülan hotellissa Läänemaalla. Heti seuraavan päivän aamusta tutustuimme Ridalan 1200-luvun jälkipuolella rakennettuun kirkkoon Haapsalun eteläpuolella. Erikaisen leiman rakennukselle antaa runkokuoneen eteläportaan edessä oleva komea torni, jonka alaosa on alunperin ja nykyisin kirkon asehuone yläkerroksen ollessa kellojen ripustuspaikka; pohjakerros on holvattu.

Etsimättä tulee mieleen Ahvenanmaan Hammarlandin kirkon järeä torni, jonka pohjakerros samalla tavalla on asehuone ylemmän kerroksen ollessa kelloja varten. Pohjakerrosta ei täällä kuitenkaan koskaan holvattu alkuperäisestä suunnitelmasta huolimatta. Entä ajoitus? Onko nämä torniasehuoneet ehkä rakennettu samanaikaisesti? Muurien ja aukkojen pikainen tarkastus Ridalan tornissa osoitti, etteivät ne voi kuulua 1400-luvun loppua varhaisempaan aikaan. Kysyin asiasta myös oppaaltamme Kaur Altoalta, joka kertoi tornin itse asiassa olevan 1510-luvulta. Villem Raam on myös yhdistänyt sen Haapsalun rakennusaktiviteettiin tältä ajalta (Ks. Villem Raamin vuotispäivän juhlakirja, 1995).

Hammarlandin tornin "romaaninen" sulkeutuneisuus ja pyramidikatto ovat saaneet Ahvenanmaan kotiseutukeskeisen tutkimusharrastuksen edustajan Matts Dreijerin ja hänen oppilaansa pitämään sitä 1100- tai myöhäisintään 1200-luvulla rakennettuna. Tämän mahdollisuuden sulkee pois se, että kirkon alkuperäinen runkokuone kuuluu salikirkkotyyppiin, siis kirkko-rakennuksiin, joissa ei ole runkokuonetta kapeampaa ja matalampaa kuori-osaa. Hammarlandin runkokuoneen rakentamiset väljät aikarajat ovat 1300-luvun alusta 1400-luvun alkuvuosikymmeniin. Koska torniasehuone ei ole muurausliitteessä runkokuoneeseen, rakennettiin se vasta jälkimmäisen valmistuttua. Tämä on siis voinut tapahtua - ottaen huomioon ajoituksen väljyyden - jo 1300-luvulla tai 1400-luvun puolella.

Rakentamisen myöhäisimmän ajankohdan voi määritellä hyvin tarkasti. Kävi nimittäin niin, että kirkossa oli tulipalo 1420- tai 1430-luvulla. Silloin tuhoutuivat sekä runkokuoneen että torniasehuoneen puiset kattorakenteet ja

ne vaihdettiin uusiin kuten Ålands Kyrkor -projektin puitteissa tehdyt dendrokronologiset analyysit osoittavat. (Tornin kattorakenteet vaihdettiin vielä kerran mutta nyt niiden huonon kunnon takia uusiin 1600-luvulla.) Ajoitus vahvistuu runkokuoneeseen lisärakennukseksi tehdyn kapean, romaanistyyppisen kuorin ansiosta. Varsinkin ikkuna-aukon rakenne osoittaa sen tulleen rakennetuksi 1400-luvun jälkipuoliskolla. Sivuseinien päällä olevien, päätymuurin läpi työntyvien alkuperäisten jalashirsien dendrokronologinen analyysi tarkentaa kuorirakennuksen ajoituksen vuosien 1465 ja 1470 väliin.

Paremmiin ajoitusyhteys toimii Ridalan ja Kumlingen kirkon (Ahvenanmaan itäisessä saaristossa) välillä. Myös Kumlingessa on nimittäin torniasehuone, joka rakennettiin puskuna runkokuoneen eteläseinää vasten. Koska runkokuone tehtiin vasta vuoden 1500 tienoilla (+ tai -10 vuotta), tehtiin torni vasta sen valmistumisen jälkeen. Senkin rakentamisaika voi siis olla 1500+-10 vuotta, mutta vielä myöhemmätkin vuosikymmenet aina 1500-luvun puoliväliin asti ovat mahdolliset. Tällöin loppuivat Upsalan kirkkoprovinsin seurakunnilta taloudelliset edellytykset kivikirkkorakentamiseen ja aloitettujen kivikirkkorakennusten loppuunsaattamiseen kuten toisessa yhteydessä olen todennut (SMYA 101, 1994; HTF 3.1994). Keskiäika päättyi kivikirkkorakentamisen osalta.

Kumlingen tornieteistä ei mielestäni ole myöskään voitu rakentaa uudella ajalla, siis 1500-luvun puolenvälin jälkeen. Syy on siinä, että rakennuksen länsiseinässä, ullakolle johtavien muuriportaiden alaosassa on ulkosaarnatuolin jäännöksiä, jotka havaitsin käydessäni kirkossa kesällä 1988 ja mittasin syksyllä 1992 (ks. myös SMYA 101). Ulkosaarnatuoli ei kuulu luterilaisen vaan katolisen keskiaikaisen kirkon rakennuspiirteisiin.

En silti pidä Ridalan ja Kumlingen torniasehuoneita läheisesti yhteen kuuluvina. Jo tuo mainittu ulkosaarnatuoli erottaa ne selkeästi omiin ryhmiinsä - ulkosaarnatuolit ovat tässä muodossa puhtaasti Turun keskiaikaiseen hiippakuntaan kuuluva ilmiö. Toiseksi on Kumlingen torni korkeudeltaan huomattavasti Ridalan (ja Hammarlandin) tornia matalampi kuuluen ns. puolitornien ryhmään (ks. SMYA 101). Sen muurattu osa ulottuu nimittäin vain runkokuoneen tasakerran korkeudelle asti Ridalan ja Hammarlandin tornien ulottuessa runkokuoneen harjakorkeuteen. Kellotornina Kumlingen tornieteistä toki on käytetty päätellen sen tiillisessä tynnyriholvissa olevista kolmesta alkuperäisestä kellojen soittonarureiästä.

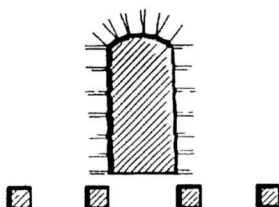
Ann Catherine Bonnier (Ålands medeltida kyrkor, 1973) mainitsee Vän myöhäiskeskiaikaisen tornin esimerkkinä ruotsalaisesta kirkon eteläpuolelle muuratusta tornista. Hammarlandin etelätornin hän kuitenkin arvelee rakennetun paikalleen maastollisista syistä - selitys toimii mielestäni edelleen hyvin.

Mainitsin alussa Hammarlandin nykyisen "romaanisen", pyramidimaisen tornipääteen. Se rakennettiin Åsa Ringbomin teettämien dendroajoitusten perusteella 1640-luvulla ja on kirkon järjestyksessä kolmas tornipääte. On kiehtovaa huomata, kuinka pitkään rakennusperinne saattaa jatkua - Hammarlandissa tehtiin vielä 1600-luvulla samanlainen tornipääte kuin Keski-Euroopan ottolaisissa ja saalilaisissa 900-1000-lukujen ja sittemmin romaanisissa 1100-1200-lukujen rakennuksissa. Samalla esimerkki myös varoittaa (yhtä lailla kuin mainittu Hammarlandin "romaaninen" kapea kuori 1460-luvulta) tekemästä hätiköityjä johtopäätöksiä yhden tai useankin "tyyli"piirteen perusteella, virhe, johon erityisesti kotiseutu- tai isänmaanrakkauden painottuneella tavalla sisäistäneet henkilöt niin helposti sortuvat.

Hammarlandin nykyinen tornipääte on hyvin samanlainen kuin Eckerön kivisen länsitornin pääte. Eckerönkin torni on haluttu Ahvenanmaasentrisessä tutkimuksessa ajoittaa 1100- tai 1200-luvulle, mutta todellisuudessa se on tehty vasta 1460-luvulla (ks. SMYA 101). Tornipäätteiden läheisestä yhteydestä kertovat hirsisen alaosan leveät ja matalat ääniaukot, joiden ovi avautuu sisäänpäin. Niiden molemmin puolin on vielä pienet veistetyt kaksoiskaariaukot ja muutama muukin aukko. Valitettavasti sekä Eckerön että Hammarlandin hirsiosat on myöhemmin päällystetty paanuin, jotka peittävät kyseiset aukot. Niiden soisi olla näkyvissä, sillä esim. Eckerön ääniaukot ja mainitut koristeaukot muodostavat komposition ja rakenteellisen kokonaisuuden, jollaista Turun hiippakunnasta ei muualta tunneta. Se on itse asiassa ainoa suomalainen keskiajalta, tarkemmin sanottuna 1460-luvulta säilynyt tornin yläosa, jossa kellokerros on alkuperäinen. En usko vastaavia helposti löytyvän Skandinaviastakaan.

Hammarlandin 1600-luvun puisessa torniosassa on vain mainitut ääniaukot, mutta sekin on Suomen oloissa erikoinen ilmiö. Molempien tornien muistuttaessa rakennusperinteen pitkästä jatkumosta jopa edellisen vuosituhannen puolelle nousee mieltä kiehtomaan kysymys, käytettiinkö Hammarlandin tornin yläosaa 1640-luvulla vaihdettaessa esikuvana Eckerön

tornia vai Hammarlandin itsensä 1440-luvulla rakennettua tornipäätettä. Vai oliko ehkä Hammarlandin järjestyksessä ensimmäisessä tornipäätteessä (joka siis rakennettiin jolloinkin vuosien 1300 ja 1420 välillä) jo hirsiseinäinen kellokerros ja pyramidikattoinen kello, jonka esikuvaa seurattiin suunniteltaessa ja rakennettaessa Eckerön länsitorni 1460-luvulla?

*Keskiajan arkeologian seura järjestää
tutustumiskäynnin*

**Aboa Vetus -museoon
torstaina 26. lokakuuta klo 18.00**

Oppaana toimii Minna Sartes

AJANKOHTAISIA KESKIAJAN ARKEOLOGIAN TUTKIMUKSIA

Seminaari Hämeen linnassa perjantaina 17.11.1995

09.00	Ilmoittautuminen
10.00	Seminaarin avaus
10.15	Kari Uotila Vesilahden Laukon kartanon tutkimukset v. 1989-95.
10.45	Georg Haggrén SUKKA -projektin tutkimukset Perniön kartanoissa
11.30	Ruokailu

(11.30) Suomen keskiajan arkeologian seuran kokous sääntömuutoksista
(11.45) Suomen keskiajan arkeologian seuran syyskokous.

13.00	Aki Pihlman Turun Suurtorin keskiaikaisessa artefaktiaineistossa ilmenevät materiaallisen kulttuurin muutokset.
13.30	Olle Hörfors Jomala Kyrkbacken.
14.00	Esa Suominen Kainuun raudanvalmistuspaikat.
14.30	Kahvi
15.00	Markku Heikkinen Valtioneuvoston linnan kaivaukset Helsingissä.
15.30	Päätöskeskustelu

Seminaari on avoin kaikille kiinnostuneille. Seminaarin hintaan 120 mk / 100 mk opiskelijoille sisältyy lounas ja kahvi sekä seminaariesitelmien lyhennelmät. Maksu suoritetaan seminaari-päivänä Hämeenlinnassa. Osanottajia pyydetään ilmoittautumaan 6.11. mennessä osoitteella Suomen keskiajan arkeologian seura, PL 286, 20101 Turku, tai puhelimitse 921-2352 555 (arkisin 9-12). Turusta järjestetään yhteiskuljetus linja-autoaseman laiturilta 16 kello 7.30. Yhteiskuljetukseen ilmoitaudutaan kuten seminaariin.

LINDHOLMEN - EN BORG I SKÅNE

Efter en lång nedgångsperiod börjar borgforskningen i Sverige igen visa fram resultat. Den nya blomstringen inleddes med Anders Ödmans avhandling *Stockholms tre borgar* (1987), följd av några andra medeltidsarkeologiska arbeten och har nu resulterat i ett praktexemplar *Lindholmen Medeltida riksborg i Skåne* med Mats Mogren och Jes Wienberg som redaktörer.

Förordet talar helt anspråkslöst om några studentuppsatser kompletterade med artiklar av längre hunna fackmän, men i själva verket är det fråga om en mångsidig och kompetent presentation av Lindholmen, den näst Helsingborg viktigaste kungaborgen i det av ärkebiskopar och mäktiga frälsemän dominerade medeltida Skåne.

Boken innehåller inte mindre än 24 olika artiklar, varför det är omöjligt att här komma med någon närmare presentation. Jag kan bara intyga att de alla är av en god standard med Sten Skansjös artikel om *Lindholmen som riksfäste och länscentrum* i toppen. Viktiga är också Mats Mogrens båda artiklar och Anders Ödmans borglista. Tack vare Anders inventering står det tidigare så borgfattiga Skåne nu med 136 medeltida borgar - och flera blir det väl med tiden.

Mats Mogren & Jes Wienberg (red.),
Lindholmen - Medeltida riksborg i Skåne.
Lund Studies in Medieval Archaeology 17. 1995.

CASTELLA MARIS BALTICI 3

Itämerenmaiden linnatutkijoiden kolmas konferenssi pidettiin 2.-9.9.1995 Puolassa Marienburgissa. Osanottajia oli 14 eri maasta yhteensä 45 henkeä. Suomesta mukana olivat Knut Drake, Markus Hiekkänen, Kari Uotila sekä allekirjoittanut. Varsinainen kongressi oli siis Marienburgissa, joka on "kaikkien Saksalaisten ritarikuntalinnojen äiti". Esitelmät pidettiin esilinnan kongressisiivessä ja yövyimme niinkään esilinnan juuri valmistuneessa hotellissa. Puitteet olivat kaikinpuolin erinomaiset.

Retkien aikana tutustuimme Saksalaisen ritarikunnan hallitsemaan alueeseen, Marienburgin lisäksi kolmeentoista linnaan ja Torunin kaupunkiin. Linnakohteiksi oli valittu pääasiallisesti komtuurilintoja sekä restaurointiperiaatteiltaan ja nykyiseltä käytöltään erityyppisiä kohteita. Yhtä kohdetta lukuunottamatta kaikki näkemämme monumentit olivat tiilirakenteisia.

Saksalainen ritarikunta muodostettiin vuonna 1190 saksalaisten kauppiaitten ja pyhiinvaeltajien liitoksi. Pian se sai hengellisen ritarijärjestön luonteen. Järjestö levisi nopeasti Saksassa ja sen tarkoituksena oli käännyttää pakanallinen Preussi kristilliseksi. Pääpaikka perustettiin Marienburgiin vuonna 1307. Laajimmillaan ritarikunta käsitti Itä- ja Länsi-Preussin, Liivinmaan, Kuurinmaan ja Viron.

Saksalainen ritarikunta oli keskiajalla katolisen kirkon ja saksalaisen herruuden vahvin tuki Itämeren itä- ja eteläpuolisilla alueilla. Järjestön johdossa oli sen kukoistuskautena suurmestari (Hochmeister) ja hänen alaisuudessaan olivat maamestarit (Landmeister), linnaa johti komtuuri. Järjestön jäsenet olivat ritari- tai pappisveljiä sekä puoliveljiä. Saksalainen ritarikunta kuului tavallaan keisarikuntaan, vaikka suurmestari ei ollut läänityssuhteessa keisariin. Tannebergin taistelun jälkeen vuonna 1410 alkoi Saksalaisen ritarikunnan asteittainen heikkeneminen. Vuonna 1525 Preussin ritarikuntamaa muutettiin Puolan kuninkaan alaiseksi herttuakunnaksi.

Ritarikunnan huippukausi ajoittuu 1200-luvun lopulle ja 1300-luvulle. Tuolloin linnat saivat sen todella mahtipontisen olemuksen, mikä niillä vielä tänäänkin on. Osittain sitä voidaan pitää propagandan ja ulkoisen

vallan ja mahdin välineenä. Osittain se liittyy myös ritarikuntajärjestön puolisoitilaalliseen luonteeseen ja sisäiseen hierarkiaan.

Linnat olivat yhtäaikaan sekä asuin-, hallinto- että puolustuslinnoja. Linnoja siis johti komtuuri ja jokaisella veljellä oli oma tehtävänsä talouden-hoidossa. Elämä tapahtui neliömäisen linnan sisäpihan ympärillä tarkan järjestyksen mukaan. Pohjakerroksen tilat oli varattu pääasiallisesti keittiötä ja erilaisia verstastiloja varten, toisessa kerroksessa sijaitsivat kappeli, makuu- ja ruokasalit. Kappeli oli hengellisen ja maallisen elämän keskus. Ritariveljet nukkuivat ja ruokailivat yhteisissä tiloissa, komtuurilla oli linnassa oma siipi tai kuten Marienburgissa, oma erillinen rakennuksensa.

Vaikka ritarikuntalinnojen henkeen ja rakennustraditioon kuuluu tietty säännönmukaisuus, niin silti näimme lukemattomat määrät eri kokoisia ja mallisia saleja ja holveja, holveja, holveja! Taisimme menettää uskomme siihen, että holvaustavoilla ja ruodetiilien muodoilla voisi jotenkin ajoittaa tai luokitella rakennusta, sillä kaikkien linnojen holvatuissa saleissa oli jokaisessa erimallinen holvaus.

Erilaisia restaurointi- ja käyttömalleja näimme myös laidasta laitaan. Jotkut linnat olivat hotellikäytössä ja jotkut olivat surullisia törkyjen keräilypaikkoja. Joissakin kohteissa, missä restaurointi oli käynnissä teki mieli pysäyttää työt. Mieluimmin olisi jättänyt tilat siihen mielenkiintoiseen vaiheeseen, jossa vielä on näkyvissä rekonstruktion perusteina käytetyt yksityiskohdat.

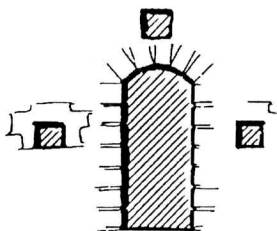
Kaikkein mieliinpainuvin kohde itselleni ja luulen, että myös matkakumppaneilleni, oli Redenin linna. Se on rakennus, joka saa elää omaa elämäänsä, meidän aikamme ihmisen tehtävänä on vain pitää siitä hyvää huolta. Siellä on rakenteita suojattu ja tuettu mutta oikeasti jätetty näkyviin se, mikä on rakennusta itseään.

Edellisen kongressin Castella Maris Baltici 2 julkaisu ei valitettavasti ole vielä valmis, odottelemme sitä jouluksi. Painattamista ovat viivytäneet pääasiallisesti rahoitusongelmat. Käännösten tarkistaminen on tettänyt myös paljon töitä. Viimeksi mainittuun ongelmaan on tulossa ratkaisu, sillä irlantilainen ja sveitsiläinen kollegamme ovat luvanneet huolehtia kieliasusta.

Tämänkertaisen kongressin esitelmien aiheena oli tarkoitus olla "linna-kirkko-kaupunki". Edellisessä kongressissa Ruotsissa oli pyritty pitämään esitelmien aihepiiri koossa, mutta se ei tälläkään kertaa onnistunut. Kuulimme alustuksia, jotka osittain olimme kuulleet jo aikaisemminkin ja esityksiä, jotka eivät välttämättä edes sivunneet aihepiiriä. Kuulijalle jäi hieman sellainen vaikutelma, että joillekin esitelmäitsijöille on tärkeintä saada artikkelinsa julkaistuksi kansainvälisillä foorumeilla. Siksi päätöskokouksessa sovittiin, että artikkeleiden tieteelliseen tasoon tullaan kiinnittämään huomiota eli käytetään ulkopuolisia arvioitsijoita. Näin toivottavasti voidaan pitää julkaisusarja riittävän korkeatasoisena.

Seuraava kongressi, Castella Maris Baltici 4 tullaan pitämään Virossa. Aiheeksi valittiin alustavasti metodologiset kysymykset. Retkikohteet valitaan mahdollisesti siten, että osa kohteista sijaitsee Latvian puolella. Kokous teki myös periaatepäätöksen: valmis esitelmä on passi retkibussiin.

Järjestelykomitea muodostuu tästä lähtien siten, että järjestäneen maan edustaja toimii komitean puheenjohtajana ja jäsenenä ovat kahden edellisen ja kahden tulevan järjestäjämaan edustajat. Seuraavassa komiteassa on edustaja Suomesta, Ruotsista, Puolasta, Virosta ja Tanskasta. Suomen edustajana toimii allekirjoittanut.

Virkaanastujaiset

Turun yliopiston suomalaisen ja vertailevan arkeologian professorin Jussi-Pekka Taavitsaisen virkaanastujaisesitelmä pidettiin Turun Akatemiatalon juhlasalissa 18. lokakuuta 1995. Esitelmän aiheena oli *Onko menneisyydellä tulevaisuutta?*

Lisensiaattityö keskiajan astioista

Turun yliopiston suomalaisen ja vertailevan arkeologian oppiaineen lisensiaattiseminaarissa käsitellään 2. marraskuuta 1995 FK Aki Pihlmanin lisensiaattityö *Keskiaikaiset savi- ja puuastiat Turun kaupungissa ja Turun linnassa.*

*Turun yliopiston arkeologian professori
Jussi-Pekka Taavitsainen
luennoi aiheesta*

Arkeologia ja Pähkinäsaaren rauhan raja

*Turun yliopiston luentosalissa XIII
15.11.1995*

*Tilaisuuden järjestää
Turun maakuntamuseon ystävät ry.*

Tiedotteen kuvitus on peräisin artikkelista *Juhan Kilumets, Tonu Parmakson, Kellade paiknemisest Saare-Lääne keskaegseis kirikuis. Ars Estoniae Medii Aevi Grates Villem Raam Viro Doctissimo et Expertissimo. Eesti Muinsuskaitse Selts 1995.*

